

УДК 94(477) "1932/1933"

Хмельницька Л. В.
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди"

РОЛЬ ТА МІСЦЕ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯНОК У РОКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 рр.

У статті проаналізовано роль та місце українських селянок в період проведення радянським урядом суцільної колективізації та роки голодомору 1932–1933 рр.

***Ключові слова:** бунт, "волинка", голодомор, колективізація, протест, селяни, тоталітаризм, хлібозаготівля.*

Вивчення науковцями "жіночого питання" в умовах голодомору 1932–1933 рр. довгий час відбувалося у контексті дослідження загальної історії людства та суспільства. До сьогодні в історичній науці існує велика кількість "білих плям", що пов'язані з роллю та діяльністю жінок у різних сферах суспільного життя. Саме тому, ретроспективне вивчення ролі та місця українських жінок-селянок у різні періоди розвитку суспільства є надзвичайно актуальним в сучасних наукових дослідженнях.

Адже саме сільськогосподарське виробництво на сучасному етапі залишається однією з галузей народного господарства, де широко використовується праця жінок. Тому виникає науковий інтерес саме до визначення та переосмислення позитивних й негативних здобутків, що їх отримали сільські жінки України під час трансформаційних процесів у сільському господарстві. Однак, у сучасній вітчизняній історичній науці відсутнє комплексне дослідження життєдіяльності сільських жінок під час колективізації – у період, що став вирішальним для становлення тоталітарного режиму в СРСР.

Визнаючи певне позитивне значення заходів Комуністичної партії, скерованих на поліпшення умов життя жіночого населення країни під час проведення колективізації, варто зазначити неприпустимість лише економічного підходу до вирішення означених проблем без урахування морально-етичних питань розвитку особистості жінок. Базування соціальної політики лише на економічних чинниках може призвести до низки негативних наслідків, а саме: ще більшого погіршення демографічної ситуації сільського населення у наслідок міграції сільських жінок до міст через існуючу нині соціальну та економічну "непрестижність" сільськогосподарських професій; загальної фемінізації бідності в країні через застосування у містах цієї додатково-надлишкової жіночої робочої

сили на некваліфікованих та низькооплачуваних роботах; падіння рівня виробництва сільськогосподарської продукції через нестачу робочої сили на селі; поглиблення соціально-споживчого ставлення міського населення до мешканців сільської місцевості; появи та розвитку у жінок психології “утриманця-покупця”, а також до зниження загальнокультурного рівня населення країни. Все вищезгадане вимагає більш повного дослідження практичного перетворення у життя політики радянського уряду, скерованої на вирішення “жіночого питання” на селі у роки колективізації, критичного і неупередженого підходу до вивчення та аналізу джерел.

Колективізація загалом та залучення у неї жіноцтва в працях радянської історіографії змальовувалась в цілому виключно як позитивний процес. Радянська історична наука надзвичайно ретельно приховувала відомості про селянський опір колективізації до кінця 80-х рр. Тому вивчення даного періоду вітчизняної історії в цілому і цієї проблеми зокрема, привертає увагу великої кількості як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. І саме з огляду на те, що ця тема була довгий час закритою для досліджень, вона зберігає високу актуальність дослідження уже друге десятиліття.

Відкриття раніше недоступних для дослідників архівних матеріалів дозволило здійснити публікації нових документів. Першим серед таких робіт був збірник документів під редакцією В. Данілова та М. Іваніцького [3]. Українські вчені також проводили серйозну роботу з питань вивчення нових документів і переосмислення історичних процесів, які відбувалися в українському суспільстві в кінці 20–30-х рр. Такі історики, як С. Кульчицький, І. Рибалко, С. Діброва, Г. Касьянов, В. Даниленко опублікували ряд статей, в яких по-новому осмислювалася політика колективізації і розкуркулення та їх вплив на стан сільського господарства [1]. Перша хвиля суцільної колективізації і розкуркулення (листопад 1929 – березень 1930 рр.) стали предметом спеціального документального висвітлення В. Васильєвим та Л. Віолою [10].

Метою статті є дослідження ролі та місця українських жінок-селянок у проведенні колективізації та в контексті загальнодержавної політики, а також репресій, що дозволить у перспективі створити суцільне історичне полотно цього процесу.

Головною проблемою українського селянства в цілому і зокрема жіноцтва в період проведення суцільної колективізації було розкуркулення сімей, що згодом призвело до голоду. Основними ж формами протесту жінок були масова участь у селянському русі опору, акціях селянських виступів і “бабських бунтах”. Так, 2 березня 1930 р. в газеті “Правда” була опублікована стаття Й. Сталіна “Запаморочення від

успіхів” про “перегини на місцях”, допущених при колективізації [7, с. 219]. У ній керманіч засудив численні випадки порушення принципу добровільності при організації колгоспів. Однак, це був лише маневр самих більшовиків, а не поступки українському селянству. І вже у 1931–1932 рр. процес колективізації набув жорстоких обертів, що призвело до голоду 1932–1933 рр. в Україні.

Українські селянки у колгоспах вбачали реальну загрозу і тому досить часто протестували проти колективізації. Одна з причин – передача власної худоби до колгоспів, що загрожувало сімейному благополуччю. Навіть центральна радянська преса повідомляла про деякі жіночі бунти. У багатьох випадках жінкам вдавалося повернути коней, а подекуди вони відбирали і розподіляли навіть зерно.

Загалом, протягом періоду з жовтня 1928 – по серпень 1929 року в Україні відбулося 848 акцій селянського протесту. З кінця січня – в лютому 1930 р. характер виступів змінився [6, с. 169]. Виступи ставали більш тривалими, організованими і частіше набували рис відкритого опору владі. Головну роль в них почали відігравати саме жінки, а тому масові виступи часто проходили у формі “жіночих бунтів” чи “жіночих волинок”. Так, на думку дослідників В. Васильєва і Л. Віоли, справа полягала не стільки в тому, що жінки були лютими противницями колективізації, а в тому, що селяни сподівалися на більш поблажливе ставлення до жіноцтва з боку влади. Характерною була ситуація, коли селяни подавали заяви про вихід із колгоспу і на запитання представників влади про причини виходу відповідали, що їх в колгоспи не пускають їхні жінки [10].

Так, взимку 1930 р. в с. Знаменівка Новомосковського району Дніпропетровщини був зафіксований факт, що зібралися жінки, озброєні кочергами, косами та вилами, розігнали з села представників влади та ліквідували колгосп, при цьому було вбито двох чоловіків. В лютому 1930 р. жінки в с. Градці на Одещині теж вдалися до погрому місцевої влади та конфіскації колгоспного майна [4, с. 306]. І такі факти зафіксовані в Старобільському, Хмельницькому, Сумському та інших округах України [16; 17].

Не останню роль у проявах селянської непокори зіграли і продовольчі труднощі на селі. Так, 9 лютого 1930 р. на нараді жіночого активу в с. Оріхове на Луганщині біднячка Апанасова зазначила: “перебуваючи в комуні ледь з голоду не померла, мене тоді підтримали добрі люди...” [13, с. 269]. Повсюди жінки скаржились на жіночих конференціях на відсутність продуктів.

Методи боротьби радянської влади з протестуючим жіноцтвом були різноманітними. Однак, найпоширенішим було насилля над жінками з

боку сільського “активу”, що був задіяний у хлібозаготівлі, яку дуже часто проводили саме вночі. Все це призвело до ще більшої хвилі протесту. У відповідь на це, в лютому-березні 1930 р. в селах Луганщини жінки провели демонстрації протесту з вимогами припинити посівну кампанію [14, с. 185]. Поодинокими були випадки, коли представники комісій по “розкуркулюванню” ґвалтували жінок-селянок, які були занесені в списки “куркулів”, в обмін на обіцянку “не розкуркулювати чоловіків” [12, с. 85].

В своїх дослідженнях цього питання Р. Конквест зазначав, що саме в 1930 р. учасниці “жіночих бунтів” почали дотримуватися певної тактики, спрямованої на запобігання втручання військових – спочатку жінки переходили в наступ на колективні господарства, а якщо комуністи та члени сільського активу їх “атакували”, чоловіки вступали “на захист” жінок [11, с. 87].

В зв'язку з такою ситуацією, директивами Оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У 7 квітня 1930 р. були утворені підпільні трійки в селах з неспокійною ситуацією. До їхніх обов'язків входив облік настрою окремих соціальних груп на селі, виявлення керівних “волинок”, розклад з середини таких груп та проведення агітаційних бесід, зокрема з жіноцтвом [2, с. 342].

Однак, не дивлячись на державні заходи, “жіночі бунти” продовжувались і в 1931–1932 рр. Їх особливістю було те, що тепер метод переконання, як основна форма утихомирення демонстрацій, змінювалась фізичною розправою над учасницями акцій протесту. Так, в с. Михайлівка на Поділлі в червні 1931 р. було заарештовано, за участь у бунті 50 жінок [5, с. 284]. В цій ситуації радянське керівництво вдалося до методу масових репресій і остаточного залякування українського селянства. Впродовж 1931 р. 70% селян під податковим пресом вступають до колгоспів [8, с. 548]. Проте працюють там вкрай погано. У 1932 р. виникає питання, що з цим робити? І саме для упокорення українського селянина організовують голодомор, що став однією з найтрагічніших сторінок в історії України. 1932–1933 рр. створили вкрай гнітючу морально-психологічну атмосферу, змусили селян протестувати проти соціальної несправедливості та чинити прямий, нерідко збройний опір. В 1932 р. подібні прояви селянської непокори були стихійними та некоординованими через втрату людьми фізичних сил та жахливі зміни в людській свідомості [11, с. 132].

Безмежне свавілля представників влади по відношенню до всіх селян, незважаючи на стать та вік, особливо після виходу 7 серпня 1932 р. н. закону про три колоски” - Постанови ЦВК та РНК СРСР “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та укріплення суспільної (соціалістичної) власності”, грабіжницька поведінка

учасників “буксирних бригад”, ще більш злодійська політика партії, примушували селянство чинити опір владі, допоки їх остаточно не зламав штучно створений голод 1932–1933 рр. [9, с. 184].

Жінок саджали в тюрми та вбивали за природне бажання поїсти. Розстріл визнавався найвищою формою “соціального захисту”. Арештовували навіть за спору зрізати жито на власній ділянці. Так, в с. Харсін Полтавської області вагітну жінку до смерті забили “активісти” лише через спробу зірвати озиму пшеницю [15, с. 62]. Таким чином, радянська влада на папері проголошувала про допомогу жінкам, захист їх прав, а на практиці цей процес мав зовсім інше “обличчя”. Загалом, в офіційних звітах повідомлялося про тисячі заарештованих і депортованих жінок.

В той же час, Й. Сталін у промові на першому Всесоюзному з’їзді колгоспників-ударників 19 лютого 1933 р., звертаючись до колгоспниць, акцій селянського опору, здебільшого очолювані жінками, назвав “маленьким непорозумінням Радянської влади з колгоспницями в недавньому минулому через корову”, за що був нагороджений тривалими оплесками [8, с. 549].

Отже, констатуємо вище наведені факти, можна з впевненістю стверджувати, що комуністичний режим звів до повного контролю життя як суспільства в цілому, так і пересічної селянки зокрема. Будь-які форми прояву жіночої особистості ставилися в пряму залежність від політики партії, забороняючи все, що виходило за рамки офіційного бачення статусу та ролі жінки-селянки. Партія взяла на себе зобов’язання вирішувати за жіноцтво межу виконання ними материнських функцій, питань культурного розвитку та громадської активності, розподілу привілеїв відповідно до класової приналежності, при цьому обираючи саме сільське жіноцтво, використовуючи притаманні їм співчуття та патріотизм.

Використана література:

1. *Бем Н. І.* Політичні настрої українського селянства в умовах суцільної колективізації сільського господарства (кінець 1920-х – 1933 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Н. І. Бем. – К., 2004. – 18 с.
2. *Васильєв В. Ю.* Політичні репресії на Поділлі (20-30-х рр. ХХ ст.) / В. Ю. Васильєв, С. Л. Калитко, П. М. Кравченко, Р. Ю. Подкур. – Вінниця, 1999. – 528 с.
3. *Вилцан М. А.* Некоторые проблемы истории коллективизации в СССР / М. А. Вилцан, Н. А. Иваницкий, Ю. А. Поляков // Вопросы истории. – 1965. – № 3. – С. 34-42.
4. Голод-геноцид. 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз, соціально-демографічні та морально-психологічні наслідки: міжнародна науково-теоретична конференція (Київ, 28 листопада 1998 р.). – Київ–Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць. – 2000. – 420 с.
5. Голод та голодомор на Поділлі 1920–1940 рр.: збірник документів та матеріалів / автори-упорядники: Р. Ю. Подкур, В. Ю. Васильєв, П. М. Кравченко, В. П. Лациба, І. П. Мельничук, В. І. Петренко. – Вінниця, 2007. – 438 с.
6. *Джеймс Е. Мейс.* Висновки та перспективи дослідження Голодомору 1933 р. / Джеймс Е. Мейс // Сучасність. – 1993. – № 4. – С. 152-153.

7. Документи свідельствують: Из истории деревни накануне и в ходе коллективизации, 1927–1932 гг. – М. : Госполитиздат, 1989. – 452 с.
8. Колективізація і голод на Україні: 1929–1933 : збірник матеріалів і документів / АН України. Інститут історії України [та ін.] : упоряд. : Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна ; відп. ред. : С. В. Кульчицький. – К. : Наукова думка, 1992. – 736 с.
9. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині 1929–1933 : збірник документів і матеріалів / П. Шемет (ред.). – Полтава, 1997. – 264 с.
10. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) : зб. документів і матеріалів / В. Васильєв, Л. Віола. – Вінниця, 1997. – 348 с.
11. *Конквест Р.* Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест. (пер. з англ.). – К. : Либідь, 1993. – 384 с.
12. *Лютаревич П.* Цифри і факти про голод в Україні / П. Лютаревич // Український збірник. – Кн. 2.– Мюнхен, 1955. – С. 80-98.
13. *Сергійчук В.* Як нас морили голодом / В. Сергійчук. – К. : Наукова думка, 2006. – 392 с.
14. *Слободянюк П. Я.* Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Ярмолинецького району / П. Я. Слободянюк. – Хмельницький : Поділля, 2004. – 328 с.
15. *Соловей Д.* Українське село в роках 1931–1933 / Д. Соловей // Український збірник. Кн. 2. – Мюнхен, 1965. – Кн. 2. – С. 59-66.
16. Український голокост 1932–1933: Свідчення тих, хто вижив. – Т. 5 / упоряд. : Ю. Мицик, І. Винницька. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 322 с.
17. *Шульга І.* Голод на Поділлі / І. Шульга. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1993. – 224 с.

ХМЕЛЬНИЦКАЯ Л. В. Роль и место украинских крестьянок в годы коллективизации и в период голода 1932–1933 гг.

В статье проанализированы роль и место украинских крестьянок в период коллективизации и годы голода 1932–1933 годов.

Ключевые слова: восстания, “волынка”, голод, коллективизация, протест, крестьянки, тоталитаризм, хлебозаготовка.

KHMELNYTSKA L. V. Role and place of Ukrainian peasants in the years collectivization and during the famine of 1932–1933.

The article analyzes the role and position of Ukrainian peasants during the period of the Soviet government of collectivization and famine years of 1932–1933.

Keywords: rebellion, “bagpipe”, famine, collectivization, protest, farmers, totalitarianism, grain storage.